

НОВИ СВЕДЕНИЯ ЗА РАННОТО ТВОРЧЕСТВО НА ПЕТКО СЛАВЕЙКОВ

Владимир Балчев

В своите спомени Христо Н. Даскалов разказва как Петко Славейков обновил преподаването в Тревненското училище. Ала не толкова пълното налагане на взаимоучителния метод и изхвърлянето на фалагата¹ (страшилище за тогавашните школки възпитаници)² е поразило най-много Даскалов, а опитите на младия учител да направи годишните изпити „привлекателни, поучителни и възпитателни за народа“³. Именно тези изпити, на които учениците представяли пред тревненски интересни „разговори“, „приготвяни в стихове, научавани наизуст и тържествено изговаряни“, са се наложили в съзнанието на Даскалов като ярки и незабравими събития. Неслучайно разказът му за тях се простира върху няколко страници,⁴ неслучайно паметта му е успяла да възстанови много подробности. Явно „разговорите“ на Славейков, своеобразният „малък театър“, дълго са възбуждали тревненци, ставали са повод и след години за припомняне времето на тези обикнати представления.

На Димитровден през 1849 г. става пазаряването на Петко Славейков за учител в Трявна. Така че диалозите, които той подготвя, са могли да бъдат представени за първи път от неговите ученици през 1850 г. Прието е да се смята, че именно оттогава започва същинската театрална дейност на нашия бележит възрожденец.⁵ Основание за това са давали преди всичко спомените на Христо Н. Даскалов,⁶ тъй като първата публикация на Славейково драматично произведение, диалогът „Иван и Стоян“, е от 1852 г. (в „Песнопойка или различни песни, сатири и гатанки на български език...“).

Неотдавна бе намерен неизвестен ръкопис на Петко Славейков,⁷ в който е поместен превод на част от пиесата „Невинност, или Светослав и Милева“ от Йован Стерия Попович. Преводът е направен през 1848 г., а това показва, че още преди школските представления в Трявна наче-ващият автор не е бил чужд на театъра.

„Невинност, или Светослав и Милева“⁸ не е първата пиеса, подготвена за българския читател. Още през 1843 г. в Кишинев е отпечатана комедията-водевил „Дворянски избори“ от Д. И. Брайкевич, преведена от учителя в Болградското училище Дмитрий Панайотов,⁹ а на

¹ Б о г о м и л Х р. Д а с к а л о в. 100 години история на Тревненското училище. 1836—1936. По записките на Хр. Н. Даскалов. Трявна, 1936, с. 39 и др.

² Тояга до 1,5 м дълга, за която провиненият ученик бил завързан и налаган по ходилата. — Вж. подробно Н. Н а ч о в. Калофер в миналото. С., 1927, с. 222—223.

³ Петко Р. Славейков, Любен Каравелов, Христо Ботев и Захари Стоянов в спомените на съвременниците си (Под ред. на Стефан Великов, Александър Бурмов, Димо Минев). С., 1967, с. 7.

⁴ Пак там, от с. 7 до с. 10 вкл.

⁵ Н а д е ж д а Д р а г о в а. Драматични опити на П. Р. Славейков. — Изв. Инст. за бълг. лит., кн. VII, 1958, с. 124.

⁶ За първи път спомените са публикувани в сп. Училищен преглед, V, 1900, кн. 6, с. 449—474.

⁷ Намерен е в складовите на ОП „Вторични суровини“ — Габрово от директора на местния Окръжен държавен архив Младен Радков. Намира се в ОДА — Габрово, незаведен, без номер.

⁸ Така е представено заглавието у П. Р. Славейков и затова по същия начин ще бъде посочвано и напред.

⁹ Г. В е н е д и к т о в. За първо драматично произведение на български език. — Език и литература, 1969, кн. 5 с. 57—67.

следващата година се предлагат почти едновременно два превода на пиесата „Велизарий“. Автор на единия от тях е Захари Симеонов — Котленец, а на другия — Анастас Стоянович Кипиловски. През последните години бе прибавен към трите превода и неизвестен фрагмент от извършена и останала неотпечатана пиеса на Найдено Геров — в същност опит от 1841—1842 г. за създаване на първото оригинално българско драматично произведение.¹⁰ Новооткритият превод на Петко Славейков допълва този списък от драматични творби на български език, появили се през 40-те години на XIX в. На един такъв фон, струва ми се, изглежда неубедително твърдението на Пенчо Пенев, че диалозите имат свой отделен път на развитие, докато преведените пиеси от 40-те и 50-те години „не са оказали почти никакво влияние през този период върху развитието на нашата драма, защото най-вероятното е, че самите учители-писатели не са ги познавали“¹¹.

Наистина зараждането на нашата драма, нейното усъвършенстване става преди всичко върху основата на литературно-публицистичните и театрално-школските диалози. Но случайно ли е това, че тези жанрове се развиват по едно и също време с активизиращото се превеждане на чужди пиеси у нас? Случаен ли е също така фактът, че Петко Славейков, един от първите автори на диалози, както показва новонамереният ръкопис, е и един от първите преводачи на драматични творби? Едновременно с това той е читател на такива произведения — през 1849 г. пише стихотворението „Новий Велизарий“, повлияно от превода на „Велизарий“, а в библиотеката на Никола Михайловски навярно е намерил и екземпляр от „Дворянски вибори“.¹² Явно е, че двата процеса не бива да се разглеждат чак толкова откъснати един от друг. Диалозите се явяват в „борческо време“, наследяват стара традиция, наша и чужда, а тези, които за първи път си служат с тях, „са почувствували нужда от нов израз за изображение на мислите и идеите, които са ги вълнували“.¹³

Новото съдържание също така е причина Дмитрий Панайотов да преведе драма, критикуваща порядките в тогавашна Русия, защото българите в Болград и по другите близки места са страдали от същите тези порядки,¹⁴ преводачите на „Велизарий“ са се спрели точно на това произведение навсякога заради „добрите думи, казани по адрес на българите“¹⁵. При все че не получили популярността на представените пиеси, трудно може да се предположи, че преведените драми са останали далеч от погледа на читателите, за които са предназначени, че едновременно със съдържанието (разбира се, най-вече то е повлиявало на избора) не са забелязвани и особеностите на жанра. Нещо повече — проф. Маньо Стоянов допуска, че е възможно бесарабските българци да са представили „Дворянски вибори“ още през 40-те години на XIX в.¹⁶

Не може да се каже с положителност дали формата е играла някаква роля при подбора на Славейков. Превеждайки „Невинност, или Светослав и Милева“, той добросъвестно е следвал оригинала, повторил е графичния облик на страниците с промяната на шрифтовете, ремарките, запазил е термините и дори подреждането на отделните думи от титулния лист на оригиналното издание.¹⁷ Но безспорно е, че съдържанието най-много е привлякло тогавашния двадесетгодишен младеж. Годината, през която той се заема с превода на „Невинност, или Светослав и Милева“, е една от най-плодоносните в ранното му творчество. Тогава той завършва поемата „Крумиада“, работи и върху друга поема, наименувана „Самуилка“ — произведения, които възкресяват зна-

¹⁰ Илия Тодоров. Първият опит за създаване на оригинална българска драма. — Литературна мисъл, 1976, кн. 1, с. 139—142.

¹¹ Пенчо Пенев. История на българския драматичен театър. С., 1975, с. 51.

¹² Маньо Стоянов. „Дворянски вибори“ — първата пиеса на български език. — Отечество фронт, бр. 7849, 21. XII. 1969, с. 6. (Съобщава, че братята Никола и Димитър Михайловски са спомоществатели.)

¹³ Теодора Йорданович. Драматични опити преди Войников. — Изв. Сем. по слав. фил., кн. 4, 1921, с. 243.

¹⁴ Г. Венедиктов. Пос. съч., с. 65.

¹⁵ Теодора Йорданович. Пос. съч., с. 241.

¹⁶ Маньо Стоянов. Пос. съч.

¹⁷ Невинност или Светославъ и Милева, жалостно позориште у петъ дѣствія, Іоанномъ С. Поповичемъ Мудролюбия Слущателѣмъ сочинѣно. У Будиму, 1827. — Екземпляр в НБКМ, № 73 678.

чими моменти от миналото на българския народ. С това той продължава да следва пътя, захванат с преписването на Паисиевата история — да работи, както сам посочва, за свестяването на сънародниците си. Тази мисъл, до която бил достигнал далеч преди 1848 г., изглежда твърде „невероятна. . . по отношение на петнадесетгодишния паланик“¹⁸. Но за Славейков изминалите години са били време на събирателска работа, на фолклорни проучвания, на запознанство с редица исторически трудове. Не може до срещата си с драмата на Йован Sterия Попович той да не се е запознал с основни моменти от историята на другите балкански държави — „общият идеал на тогавашните славянски народи — идеалът за освобождение от османско иго — прави от тия народи едно християнско цяло“¹⁹, „особено популярни станали песните, които засягали борбата на славяните с турските нашественици и поробването им от тях“²⁰.

Ранната драма на Йован Sterия Попович, една все още незряла творба на бъдещия бележит драматург, пресъздава именно тези трагични за Сърбия години, когато държавата рухва под напора на жестокия завоевател. Подобни разкази Славейков вече бил слушал — надали има друго място, както Търново, от което да са записани повече предания за пропадането на българското царство, — а и от Паисиевата история преводачът познавал събитията у нас през XIV в. Затова и превеждането на пиесата за него може би е било дълг и отговорност, както преписването на българската история. Оформлението на титулния лист, означението „преведено на Български отъ Петка Рачова Тамъ нужно“,²¹ 1848“, подреждането на текстовете, старателното изписване на буквите, липсата на поправки навеждат на мисълта, че Славейков, поне в началото, е имал намерение да отпечата своя превод. Но, както и други негови издателски замисли през 40-те години на XIX в., по неизвестни засега причини, и този замисъл не бил осъществен.

Изборът на драмата „Невинност, или Светослав и Милева“ е бил определен и от трайния вече интерес на Славейков към сръбската литература. Както е известно, още през 1842 г. той преписва не само Паисиевата история от ръкописа на Дойно Граматик, но и прибавените към него произведения на Андрия Качич-Миошич, а на следващата година получава достъп до богатите библиотеки на Неофит Бозвели и Емануил Васкидович в Свищов. Познат е и фактът, че като учител в Севлиево превежда 54 сръбски песни и чете сръбски книги, изпращани му най-вече от учителя в Габрово Цвятко Недев. Днес нямаме сведения за библиотеката на даскал Цвятко, но е запазен един списък на личните книги, притежавани от друг габровски приятел на Славейков — Петко х. Ив. Манафов. През 40-те години Манафов е записал върху предния форзац на руска богослужебна книга от началото на XIX в. кратък опис на домашната си библиотека: „Милошјада, Херцовацки историја. . . Критическа историја руска за сърбитѣ. . . Александър и Наталия и Петръ Великий, сръбска; На святаго Никола житіе, сръбска. . . Черногорска историја. . . Нова лира, сръбска. . . Атласъ естесвени съ животни, сръбски. . . Руководство сръбско съ лексика. . . Катихизистъ, сръбски. . . Велисарій“²².

През годината, в която е преведена драмата „Невинност, или Светослав и Милева“, Славейков е бил в Ловеч, в Троянския манастир, в Плевен, във Враца, в Берковица, във Видин, пак в Плевен, в Търново и в Елена. В някое от тези селища той е открил книгата на Йован Sterия Попович. Пак през тази година случайността на два пъти погубва ръкописите на Славейков и той пише: „В Елена занесох с мене си единичкия ръкописен труд — „Огледалото“, — случайно избабен от водите на Дунава, понеже съм го бил турнал в джоба си.“²³ Ако се доверим на това известие, трябва да приемем, че преводът е направен след второто нещастие със Славейковите

¹⁸ Б о я н П е н е в. П. Р. Славейковата преводна и подражателна поезия. — Периодическо списание, 1907, с. 224.

¹⁹ Е м и л Г е о р г и е в. Български образи в славянските литератури. С., 1969, с. 88.

²⁰ С о н я Б а е в а. Някои моменти от развитието на сръбската литература и творчеството на П. Р. Славейков. — Изв. Инст. за лит., кн. XVI, 1965, с. 8.

²¹ С този псевдоним Славейков е подписал само едно писмо до Цвятко Недев от 13 март 1848 г., когато е бил учител в Ловеч (Вж. П. П. С л а в е й к о в. Писма от П. Р. Славейков. — СБНУ, XX, 1904, с. 18).

²² Окръжен исторически музей — Габрово. № СПК — II — 10.

²³ П. Р. С л а в е й к о в. Български притчи. История на събирането им. — Съчинения. Т. III, С., БАН, 1969, с. 31.

ръкописи, т. е. в Плевен, в Търново или в Елена. Това предположение се подкрепя и от факта, че върху празните листове на същия тефтер се намира и чернова на стихотворение (вж. за него по-нататък), което по всяка вероятност е писано в Елена. Тъй като на път за Търново Славейков е бил за съвсем кратко време в Плевен, а в Търново е имал грижи около смъртта на баща си, то изглежда най-правдоподобно и самият превод да е извършен в Елена. Основание за това дават и вестите за големите еленски библиотеки, в които е имало и сръбски книги. Например в библиотеката на Дойно Граматик и наследниците му наред с книги и ръкописи от XVI и XVIII в. можело да се открият „няколко стари сръбски учебници. . . няколко словаря на сръбско-български и на старите езици“²⁴, в библиотеката на Еленското училище — „някои сръбски книги, между които съчиненията на Доситей Обрадовича, Езопови басни по сръбски и т. н.“, превеждани от някои еленски младежи²⁵, в библиотеката при църквата „Св. Никола“ — „историята на славяните и българите по сръбски от Раича, басните на Доситей Обрадович. . .“²⁶ Юрдан Ненов пише още, че му попаднала „и една гръцка книга, наречена „Хронограф“. В нея за първи път четох за победата на Крума връх Никифора, и как Никифоровата глава служела за чаша и се казвала здравица: помня добре как смешно бе написана думата здравица с гръцки букви.“²⁷ Богати били също така библиотеките на Никола Михайловски, на Иван Момчилев, на други еленчани, а в училищната библиотека е имало немалко книги, изпратени в Елена около 1845 г.²⁸

През 1848 г. Славейков бил превел от сръбски език още едно произведение — стихотворението на Андрия Качич-Миошич „Песня о царя Оруна и греческого Никифора“.²⁹ Соня Баева съобщава, че в архива на поета е запазен препис на стихотворението и началните опити за превеждането му. Преписът е във вариант, който не се покрива с варианта, който Славейков преписва през 1842 г., и е „правен нанстина около 1848 г.“³⁰. Възможно е това да е станало по едно и също време с превода на драмата, дори да се ползували книги от една и съща библиотека. По-вероятно е тази библиотека да се е намирала в Елена, но не е изключено да е била в Ловеч.³¹ Враца, Троянския манастир, Търново или другаде. Досега са намерени немалко творби, които Славейков е смятал за загубени, за да се приеме категорично, че всичко, сътворено от Славейков до нещастieto при Дунава, е пропаднало изцяло.

Превеждайки „Невинност, или Светослав и Милева“, Славейков за пръв път през Възраждането прави опит да представи едно сръбско драматично произведение на български език. Едновременно с това той документира ранния си интерес към творчеството на Йован Sterия Попович. Досега се знаеше, че връзките си със сръбската и хърватската литература Петко Славейков „поддържа през всички етапи в творческата си биография“³², предполагаше се, че през 1850 г. е „познавал произведенията на Йован Sterия Попович“³³, близостта на ранните му произведения

²⁴ Марко Дичев. Градиво за историята на град Елена. — В: Еленски сборник. С., 1931, с. 148.

²⁵ С. С. Бобчев, Чичо Илия (даскал Илия х. Стефанов Бобчев). Из моите спомени. — В: Еленски сборник. Обществено-икономически, културно-просветни и животописни очерки. Кн. II. С., 1938, с. 250.

²⁶ Юрдан Ненов. Автобиография. — В: Сб. Автобиографии. Съставителство, предговор и бележки Николай Жечев. С., 1979, с. 119.

²⁷ Пак там.

²⁸ Тези богати библиотеки били унищожени и разпръснати по време на Руско-турската освободителна война от 1877—1878 г., когато Елена отчасти била опожарена и почти изцяло ограбена.

²⁹ „Настоящата песен е едно от първите ми съчинения и преводи на сръбски на 1848 г. още“. — Бележки към П. Р. Славейков. Съчинения. Т. I. С., 1963, с. 368.

³⁰ Соня Баева. Някои моменти от развитието. . . , с. 13.

³¹ Преди Славейков в Ловеч е имало учител, сърбин по народност. Възможно е покрай него в града да са проникнали някои сръбски книги. Такива издания вероятно е имало в богатата библиотека на поп Лукан Лилев. И още нещо — от това време в Ловчанската музейна сбирка е имало малко черковно-сборниче на турски език с гръцки букви, отпечатано във Венеция през 1812 г. На него била нанесена бележка, че книгата е подарена от Петко Славейков на неизвестно лице, а също и бележки, отнасящи се вероятно за Велчовата завера. — Вж. Генчо Йв в а н о в. Старопечатни гръцки книги в Ловеч. — В: Сб. Ловеч и Ловчанско. Кн. III. с., 1931, с. 26—27.

³² Илия Конев. Литературни взаимоотношения и литературен процес. Българската възрожденска литература във взаимоотношенията си с балканските литератури. С., 1974, с. 242.

³³ Соня Баева. Някои моменти от развитието. . . , с. 27.

с поемата на Попович „Слезы, имже Болгария нещастие лета 1374 сбившееся оплакивает“ с основание доведе до налагане на тезата, че Славейков е познавал добре това произведение,³⁴ отчиташе се възможността той да е чел драмата „Владислав“ и други творби. .³⁵

Преводът на „Невинност, или Светослав и Милева“ показва, че нашият самоук творец се е отнасял отговорно към начинанието си. В неговия архив днес се намира саморъчно изготвен речник, озаглавен „Бележки върху сръбский язык“.³⁶ Вероятно един подробен анализ на преводния текст ще установи дали още през 1848 г. Славейков вече е бил пригласил голяма част от своите „Бележки. . .“ Още повече, че в Севлиево, по-късно в Елена, а навярно и по други места той е имал под ръка речници, които са подпомогнали дейността му. Беглите наблюдения над текста показват, че преводачът сравнително точно е следвал оригинала. Има промяна в един от термините — „сцена“ е заменено с „позорище“³⁷, навярно за по-голяма достъпност. Езикът е новобългарски, с рядки изяви на следи от черковнославянско влияние. Има и туризми.

Новонамереният ръкопис на Славейков има 54 листа (108 с.) с размери 11,3×9,8 см. Хартията му е груба, синя,³⁸ без бразди и без водни знаци. Подвързана — картон, на гърба и ъглите с кожа. Кожата на гърба е орнаментирана и с надпис „Милева, томъ 5“. Ръкописът има оригинална пагинация по страници до стр. 9. В книгата липсват листове извътре — загубени вероятно още преди подвързването. От първо действие са запазени сцени 1, 2, 3 и 4, после текстът изведнъж се прехвърля на сцена 4 от четвърто действие. От четвърто действие липсват 1, 2, 3, 7, 8, 9, 10 сцена (шеста и единадесета сцена не са пълни), а пето действие е запазено изцяло (може би затова е написано на корицата „Милева, томъ 5“). Писмо: полукурсив-полуустав по 15 реда на страница (ремарките са с курсив). Матрилото е черно. Ударенията са поставени последователно, има и надредни знаци. Заглавията са изписани с букви, които напомнят шрифта на печатното издание от 1827 г.

Трудно може да се каже с положителност дали преводът на Петко Славейков е бил завършен. Възможно е загубването на листове от ръкописа да е станало впоследствие. Но дори и в този си вид, новонамереният превод представлява несъмнен интерес, може да стане обект на специален анализ. Ето защо тук се публикува изцяло неговият текст, като се съхраняват напълно езиковите особености и правописът на оригинала, развързват се съкращенията (при развързването се възстановяват красноречните ерове), отпадат ударенията и предиханията, а пунктуацията се запазва непроменена.

НЕВИННОСТ³⁹

Л. I^a:

или
СВЕТОСЛАВЪ
и
МИЛЕВА = V
дѣйствиѣ.

³⁴ Соня Баева. Някои моменти от развитието . . . , с. 24—26.

³⁵ Пак там, с. 45.

³⁶ Илия Конев. Петко Славейков и сръбската литература. — Литературна мисъл, 1961, кн. 3, с. 79.

³⁷ Надали Славейков е пропуснал възможността посредством даскал Цвятко Недев да се запознае със сръбските книги в Габровското училище. Днес (намирам се в Музея на народното образование — Габрово) сред тях могат да се посочат: „Пастырская игра со стихами у единомъ дѣйствию Х. Ф. Гелерта на сръбский языкъ тѣмже образомъ преведена Авраамомъ Мразовичемъ. Въ Будимѣ, 1808“ (№ 564); „Дѣвица изъ Маріенбурга, позоришна игра у VI. дѣйствъ раздѣлена на суша, съ нѣмецкога языка на сръбский, упражненія ради, приложенна Караматѣмъ Магкомъ, краснорѣчія, слышателемъ, у Карловцы (1830); пречищенна же, отъ погрѣшности исправлена, и сада пръвй крѣтъ издавна Милованомъ Видаковичъ, его воспитателемъ. . . У Будимѣ, 1836“ (№ 938). Има основание да се предполага, че преди да се захване с превода на „Невинност, или Светослав и Милева“, Славейков е познавал и други творби на сръбски език, а следователно не му е била чужда и терминологията.

³⁸ Срв. Светослава Славейкова. Архивът на Петко Рачов Славейков. — Литературен архив. Т. I. П. Р. Славейков. С., 1959, с. 5: „ . . . изписаните графави сини листи, които употребява. . . “

³⁹ Запазва се оригиналният облик на титулния лист.

1848.

Л. І^б — П^а: ДѢЙСТВУЮЩА ЛИЦА.

Милица⁴⁰ Княгиня на Сърбіѣ, жена на Князь Лазара
 Стефанъ неинъ сынъ
 Милева нейна дъщеря
 Даница милевина другарка
 Селимиръ Стары Совѣтникъ князь лазаровъ
 Свѣтославъ неговъ сынъ
 Беязитъ царь турскій
 Емиръ }
 Ибраимъ } нѣгови Сердари
 Османъ нѣговъ везыринъ и посланникъ
 Селимъ робъ
 още совѣтници
 още робови
 Тамерланъ царь Татарски
 Аламаръ нѣговъ воевода
 още татарѣ⁴¹

(с. 1)

ДѢЙСТВИЕ І.

ПОЗОРИЩЕ І.

Стефанъ (облегналъ ся на ржжжтж си, и надълго мълчащи седи, и изведнѣж като отъ снъ ся пробуди:)

Така може да бжде, Сърбіѣ таѣ първень, та Сетне трѣба да падне; зере напраздно толко свари (свади — бел. Вл. Б.) и распри, толко несогласіѣ и Безчиніѣ по неѣж бывать! Белкимъ онези убійства и неправды на добро бывать? — Адна Сърбіо! колко има да теглишъ за Божж правдж! колко кър- (с. 2) вы има да распилишъ за да удобришъ свѣтиныжж на правосждіето, свѣтиныжж, коѣ то сѣ Прадедѣти ти до конецъ обезчестили. Душане! Душане! сега да станешъ, сега да видишъ твоѣжж Сърбіѣж, зачудилъ бы ся, нито ѣж бы лесно позналъ — подтебе е като крѣнь цвѣтаѣла, а сега тѣжна без помощна плачи (С т а нѣ) всичко е прменѣно, закони потѣп-кжжи, не гледа Братъ на Брата, не почита младый стараго, сичко то съ умраза, сичко съсь мьсть дыха. — Нѣ така е защо ты си първы (с. 3) въ Сърбскіиъ родѣ, що станѣж убійцъ на Баща си — ты размжти съ смъртний грѣхъ Быстрійтъ изворъ на Сърбіѣж. Вукашинъ те чака отъ става на неправджж, а самъ си себе си въ грѣхъ увалва, Уроша ты уби, а самъ си съ Углѣша отъ но-жъ на правосждіето пада. Ахъ! сички треперѣж, като помыслиж, каква се бура още тогава надъ Сърбіѣж выѣше, когато сѣ мойа отецъ за начальникъ поставѣше: завистъ пакылна завистъ така го е отначало гонила, коѣто его и главжжж му доѣде. . . О! тат-(с. 4) ко мой! добрый татко мой! ты са сега по небесныгъ ливади расхождашъ, а сынъ ти, Стефанъ твой жалостень животь изми-нжва. Уѣжжи му духътъ о! отче, да и той съсь твоѣжж стапкжж, съ стапкжжж на правджжж може да втрви, да бжде и под него Сърбіѣ както е и подъ тебе была.- (видѣ майкжж си)

⁴⁰ Разредката е на Петко Славейков.

⁴¹ Следват 6 празни листа.

ПОЗОРИЩЕ 2.

Милица и първий

С т е ф. Мале моа! ты ли си или са моитѣ очи лъстатъ.

Ми л и: (пригърна го) Жалостный сыне! твоѣта майка (с. 5) тжрси онова което не може да намѣри, тжрси утѣха, коѣто неи никога не ще да угрѣе. Нещастіе насъ сыне гони, то распростыра ударъ, пакъ се боиж сыне, да не употреби послѣднѣйтъ силъ, и да не предаде насъ въ вѣчнѣ жалость.

С т е ф. Нъ Бога ти Майко! истина ли е, што се дума, да издалъ Вълко Баша ми?

Ми л. Ахъ! влекли му чърва по камени, слънце го не угрѣало да Богъ да, той е причина та угаснѣ Сръбската Слава, съ 8000 най добри юнаци, що имаше подъ своѣхъ рѣкѣ, къмъ горѣтъ се оты, а своего тѣста (с. 6) и княза на средъ Косово остави.

С т е ф. Но що е съ Милоша? що стана отъ него?

Ми л. За него синко нищо не съмъ могла да чуѣмъ. Безбожный Вълко отдавна е гълчалъ за него, като че ще издаде вайскѣтъ на косово поле, азъ на истиннѣ много пѣти съмъ ти на отъца думала, това да не вѣрува, той не послуша, е самъ си знаешъ какъ го вечерѣта предъ толко Сердари засрами. Той съ онѣя двамата юнацы отиде нъ вече се не вжрѣхъ.

(с. 7) С т е ф. Ей Боже мой! Два зетѣ двама най добри юнаци, та и двамината на тѣстѣтъ неприятели. Тѣ сѣ отдавна единъ другъ сѣ са мразили, пакъ ето, на какво ны излезли тѣхната кавга.

Ми л. Така е сынко мой! Тѣ се препирѣтъ а народѣтъ тегли. Толкова хора що ны изгинѣха, Баша ми, и 9, братѣ, като ахъ! като 9 стѣрка босилѣкъ, вахнѣтъ. — Нъ да прежалими вече — което не можемы да повжрѣнимъ — да забораѣимъ тѣхъ тѣхъ, коѣто намъ и така нищо не помага. Народѣтъ е на насъ надеждата си упрѣлъ отъ насъ помощъ чака, какво (с. 8) шемъ правими? видишъ ли ты какъ Турчинѣтъ на насъ като гладенъ вълкъ зыва, да ны прегълне съсъ отровеннѣйтъ си челюсть — какъ шемъ надѣеми? Землѣтъ сыне треба да пазимы, защо шемъ за нежъ страшенъ отговоръ предъ бога да даѣамы.

С т е ф. Щѣ ѣмъ, майко! до послѣднѣйтъ капѣкъ на кръвѣта си бранѣмъ щѣ ѣмъ Бранѣмъ майко, както що ѣмъ е и отецъ ми отъ напасть бранилъ, и не сѣ ны сичкитѣ юнацы изгинѣли, никога не е Сърбія отъ юнацы оскудна ставала; догдѣ е той ножъ на плещитѣ ми, и догдѣ ми е лазаръ (с. 9) и свѣтославъ не щѣ да допустѣмъ, Сърбинѣ Турски синѣури да носи, та по добрѣ е намъ синца да се изгубимы, нежели срамно име на потомѣйтѣ си да оставимы.

Ми л. Любoвѣта те, сыне, на отечеството распалаѣва, та ти влива тѣло, коѣто нашитѣ сили надминѣва; неможемы мы сыне да ся боримы, изминало е това времѣ когато сѣрбитѣ Сложно се ударѣли на неприя — телѣ. Сега братѣ брату нежалае добро, сега вълко е радостенъ по Сърбѣмъ да господарѣва; не чуѣшъ ли че по трикали и касторѣжъ, самъ (с. 10) си жари и пали? Съ кого шемъ шедѣшъ войскѣ да воидишъ, съсъ свѣтослава ли? че свѣтославъ е дѣте, както и самъ си що си, а Лазаръ още по младъ, или са надѣѣшъ на Старѣца Селимира, та старѣ е на конѣ не може сѣдѣа а камо ли съсъ ножъ да маха. Отъ другъ странѣ синко голѣма е турската сила: Мы едвамъ бы 25—30 000 юнацы могли да събиремы, на conto бы Муратъ до 300 000 поставиль на сръща. Видишъ ли ты, че са цареградскій престолъ потърсѣва, и че цѣла Европа отъ Турскѣта сила трепери.

(с. 11) С т е ф. Е що траѣа мы да правимы сега?

Ми л. Инакъ да Сторимы, мы може миръ съсъ Мурата да имамы. едно защо е побѣдилъ, и друго, за да ны ахъ! и отъ проклѣтаго Вълка брани. Богъ знае сынко! какви ще сговори да предложѣ, коихъ то мы трѣба да прѣемимы, само мира да имамы.

С т е ф. Миръ думашъ Майко, и азъ обычаѣмъ мира, и въ миръ землѣта благодатнѣйтъ си плодове намъ богато излива, и въ миръ се правѣтъ нареды и закони; земледѣлецѣ-а ише миръ, и азъ думамъ миръ да (с. 12) бжде; Нъ мы ако съсъ сѣщитѣ миръ не получимы миръ?

Ми л. Да пратимы Радоня и Милена, нека идѣтъ, нека Предложѣтъ Мурату, че шемъ мы годишно даѣанье да плащамы, само да на остави.

С т е ф. Добре вече при това нех' остане. Да пратимы посланници нека иджт, *ω*! да бы даль богъ да свършжт нѣкое добро — Етоти намъ и старца Селимира, да видимы, ще ли му е това угодно.

ПОЗОРИЩЕ 3.

Селимиръ и предниѣ.

(с. 13) Добрѣ намъ дошелъ старче

С е л. Доброто намъ синко отколѣ потъмнѣло. Злото насъ гони и нещастieto iоше ножове остри. Ахъ боже мой! защо ми недопусна, да скратж съ добрыйт кѣльзъ последныѣ дни на животъ-а си! —

С т е ф. Утѣши сѧ добры старче! Богъ насъ неше да остави, утѣши сѧ и употреби силжт на твожтж памѣть да помогнимы на отечеството, нѣ потребно Сърбѣж все съсь ножъ да бранимы, нито е мене отецъ ми само това казовалъ; на мждритѣ старцы совѣтъ насъ да води,

(с. 14) както шо си ты отче! Дай цѣлбж, помогни *ω*! помогни на Рожбжтж си.

С е л. Ето ма готовъ най силжтж бѣдж за отечеството на дъртитѣ рамена да метжж, шж пострадамъ, а вѣшж гласъ, ни хлщане да дамъ.

М и л. Мы смы намыслили Радонѧ и Миленка на Турскитѣ Царь да пратимъ.

С е л. Заради какво?

М и л. За миръ да ся разговоржт.

С е л. Какъ то? или вы не знаете че е турски посланникъ стигналъ:

С т е ф. Посланникъ?

С е л. Посланникъ зер! — и етого гдѣ иде.

(с. 15)

ПОЗОРИЩЕ 4.

Османъ и предниѣ.

О с м. (поклони сѧ) Царь Бѣазитъ Княгиню Милицу, и Деспота Стефана поздрав-
лава.

С т е ф. Бѣазитъ, Белкимъ на Мурата е дотегнало да царува?

О с м. Нашъ Маратъ е погинжлъ и Обиличевата ржка му смърт зададе.

М и л. Обиличевата.

С е л. Хмъ! Хмъ! Хмъ!

М и л. че не ся ли е Милошъ предалъ Мурату?

(с. 16) О с м. Той сѧ само преструвалъ така догдѣ не бѣ Царьт дошелъ, а като влезе подъ чадърьт му, той часъ го съсѣхан царь прободи и изведнѣж на полето излезжж, съ Косанчича и Топлица мнозина отъ нашитѣ умъртви; едвамъ накакъ съ тежжж мжжж уловихмы, вързанъ го държахмы, догдѣ ны паджж въ ржцѣтѣ и Князьт. — Нѣ княгиню мене за стоѧне не е. Бѣазитъ съсь тебе миръ ише, отъ тебе ише, да му твоитѣ два сына Лазара и Стефана съсь 1000 отбрани войници 'всякъ годинж на помощъ да прашашъ — оше и Милевж дъше-
рѧ ти за женж ише!⁴² (с. 17) Бѣазитъ и Ибраимъ.⁴³

Б е ѧ: Ето и Исуфъ сѧ показа аиди де! имамъ воеводи, на които слободно могж да сѧ надѧ-
вамъ.

И б р: Сички тѣхъ вѣрностъ и любовь къмъ тебе укрѣпѧва

Б е ѧ: Шо стана съ Жигмуна?

И б р: Идвамъ съсь бѣгъ сѧ отарва.

Б е з: Аа! не бре человекѣ, шо го живъ не улузи.

И б р: Добро бы было, да смы този гордый Мацаринъ могле въ ржцѣ да добѣсмы, който, сѧ е хвалилъ не Селима да бы съ маждрацѣтѣ на своитѣ войници, небето кога бы паднж-
ло подпрѣлъ.

(с. 18) Б е ѧ: Нека сѧ сега хвали! што мыслишъ, колко Мажари изгикнаха?

⁴² На това място липсват листи.

⁴³ Отгук започва сцена 4 от четвърто действие.

І б р: По неговыѣ думи да сждишъ: голѣмъ четь трѣба да бжди, нѣ не ми е ѡвиль Ісѹфъ право колко сж.

Б е ѡ: То ще сѡ знае ѡ. — Що си ты направиль?

І б р: Азъ сѣмъ ти доволно кое малки кое голѣми земли усвоиль; азъ сѣмъ Ѡсалиѣж, Македонѣж, Бѣотѣж, Ѡракиѣж, Афинѣж, фокѣж--

Б е ѡ: Доста Ібраиме!

І б р а: Оше има.

(с. 19) Б е ѡ: Валлаха, ты чѹдно чѹдо направи ты ми толакъ вилаеть покори.

І б р: Моѡта вѣрность.

Б е ѡ: Сега намъ само Цариградь остава

І б р: И съ него шемъ мы лесно ами Мѹрча?

Б е ѡ: Ха! Ха! Ха! ты все за Мѹрча сагѹвашъ, тжжень ли си че побѣденъ былъ!

І б р: О свѣтла Корона! никога не е былъ Ібраѣмъ нещастень и сега ми е чисто срамота да погледамъ въ очитѣ добра юнака.

Б е ѡ: Чакай Момче! по големы подлози да свършими, а затова ще мы най леко.

(с. 20) І б р: Както заповѣда честитый Царь — нѣ азъ бы милость просиль челѡдѣть си да видѣж.

Б е ѡ: Слободно, само глядай, та ранитѣ изгледай (с м ѣ е с е) пакъ сѡ за всичкж справѡй. браимъ сѡ поклони и отиде)

ПОЗОРИЩЕ 5.

Б е ѡ з и т ѣ

(гледа слѣдъ него)

Ха! Ха! Ха! па всекій да сѡ не бои отъ мене, какви юнацы имамъ, че вѣтроветѣ бы задържалъ сѣсъ тѣхъ, глядай ты моего Старца Ісѹфъ (с. 21) фа какъ оутамани гордаго Жигмѹада а пакъ той какво чѹдо направи; колко ми землѣж изброи, азъ тѣхъ нито сѣмъ ги запамѡтиль, ха! ха! пакъ шо дума.: юше има „бре де Ібраѣме заслужишь си тжжъ честь да и имѡ да носишъ. Синца вы мене сте вѣрни, и синца ви щжъ достойно да въздамъ — а! ето ми и други.

ПОЗОРИЩЕ 6.

Османъ и Емиръ (пристѣпихъ)

Б е ѡ: Нѣ Старче Ібраиме (емѣре) какъвъ харберъ ми ты носишъ побѣдиль ли ми си ты нѣкого непрѡтелѡ?

(с. 22) Е м и: (п о к л о н и с ѡ) Честитый Царь не сѣмъ никакъвъ побѣдиль, нѣ ти новинж донасамъ.

Б е ѡ: Новинж, Хаирола! па гдѣ ти сѡ ржцѣтъ? до мой юначе! зашо си сѡ ты смръзильж Османе? вы мене за всѡко да мѡ пытате само като излезне добръ подлогѣтъ.

О с м: Непрѡтелѣть е въ твоитѣ ржцѣ, нѣ ты нещешъ да го видишъ, змѡ тѡ хапи коужто ты въ пазвѣтж си носишъ троень ѡдъ пуца, нѣ ты спавашъ не оѣщашъ, чакай, догдѣ раната букне, тамъ ще ти бжде и гробѣтъ.

Б е ѡ: Защо ми сѣрдцето кваришъ⁴⁴

(с. 23) тѣло⁴⁵ Правовѣрный! Страшенъ гласъ ти донасамъ. Тамерланъ е близо съ войскѣтж си, Ісѹфа е побѣдиль, и него живъ улѹзиль. Сега все тѹка много бързомъ на васъ тича.

Б е ѡ: Сички бърже на оржѣе! Ібраиме бжди воевода (сички тичѣтъ раздигѣжжж...⁴⁶

завѣсата падна.

⁴⁴ Липсват поне 4 листа.

⁴⁵ Текстът е от сцена II на четвърто действие. Пасажът в оригинала започва: „Раб. (. . . едва проговори): Владетелю. . .“

⁴⁶ Нечетливо.

ПОЗОРИЩЕ 1.

Беззѣтитъ Османъ и Емиръ

Беззѣ: (замысливъ нѣ сѣди) Никога не съмь сѣ намырѣль въ такъво смущеніе, като трѣба най паче кжщнытъ си бунтове да утѣшавамъ. други сѣнамѣри да мѣ обезпокоѣва. Тамерланъ проклето имѣ днесъ на мене вѣстана, да ми гжтне престолѣтъ, да сѣ голѣмѣй той съсь овжжъ славж, коѣто е красила турскій родъ отъ толкова години. А раббѣ! Ако е твоѣ вола Беззѣтитъ да--

(с. 25) Осм: (пристѣпѣ къ мѣ него) Честитый Царь! прости на роба, който дързава да ти продума нѣколко рѣчи. Азъ не знажъ коя е причината, що сѣ ты сѣмнѣвашъ за правѣтъ надъ Тамерлана подѣдж, и право да кажъ да сѣ боишъ или ты мыслишъ да е това бой що е было съсь Исуфа? Гдѣ на Исуфа доволна войскж? и толко бѣлѣзи можтъ насѣ да увѣржтъ че ше мы (повторено — бел. Вл. Б.) и тжжъ войнж шастно да окончаемы. Легома да не бжди Тамерланъ по страшенъ отъ Жигмунда, а мы сички знаемы какъ мацаритъ само съсь (с. 26) свожъ хвалж преидоха, а друго кога е былъ Ибраимъ нещастенъ? видѣ шешъ какъ ше подъ неговж властъ подлогѣтъ да излезе.

Беззѣ: Добрѣ думашъ Османе! и азъ самъ си незнажъ отъ кого съмь сѣ уплашилъ, сѣга сѣ и самъ си срамувамъ, зашо съмь нарушилъ онова благородство, съ което сж сѣ моитѣ прадѣди големили, а това е онзи слободный духъ, който е турчытъ до толика Слава искаралъ, а азъ Сичкій съборъ въ немирство докарахъ, сичкитѣ ги отъ мене испждихъ, какво още, и самжтъ мойжъ неженж да рекж, въ това время въ тѣмницѣ да хвърла, нѣ нишо затова азъ шж моѣтъ погрѣшж да поправа — Сега що ше мы да правимъ? какво ше мы съ Милевж? трѣба да чакамы крайтъ (с. 27) на бой-атъ пакъ съборъ да се събире.

Осм: зашо толко да чакамы, та сѣдбата е готова, а тука не трѣба, и съборѣтъ да гледа наказеніе и, нѣ шемы мы сами Царицы по законъ и сѣдба да платимы.

Ем: Допустѣни Царь честитый! и азъ нещо да проговорж. По добрѣ е най напредъ Сва тославъ да сѣ накажи, никакво смущеніе да не бжди, та сетне Милева.

Беззѣ: Хади де (Османъ) Гледай, нека сѣ бърже доведе (Османъ отиде:)

ПОЗОРИЩЕ 2.

Беззѣтитъ и Емиръ.

(с. 28) Беззѣ: Сега ше прѣемне заплатата си единъ кръвникъ, въ пакѣлътъ ше той любовь да препровожда; нѣ азъ още треперж; още сичкитѣ мои членове съсь мьстѣ дышжтъ, не знамъ какъ шж угасж можтъ жднѣсть.

Ем: Не дей сѣ грыжи още сж сърбитѣ въ ржцетѣ ти, съсь тѣхъ можешъ каквото шешъ да правишъ, метни ги на различни мжи, нека сѣ съсѣамъ това колѣно утѣмки, което такива нещастѣица ражда. Що ишешъ още да ти рекж, ето ти ножъ, и ето имѣ главытъ, удри, гдѣто ти иска-сърдцето. Ей тжжни, да съмь а (зѣ⁴⁷) на твоѣ мѣсто, и така на твоитѣ (с. 29) години, баримъ быхъ знаилъ какъ да си отвърнж.

ПОЗОРИЩЕ 3.

Селимиръ и преднитѣ

Сел: (поклони сѣ) Честитый царь! отъ какъ съмь въ твоѣтъ държавж, стѣпилъ, все жалость ми сърдцето чупи като ѣдовита змѣѣ.

Беззѣ: (притворно) че зашо Селимире! ты знаешъ че съмь азъ съсѣамъ наклонѣнъ на тебе, и ако право разсѣдишъ, на мене не можешъ съсь никакъвъ начинъ да сѣ потжжишъ. азъ съмь тѣ тѣбѣ всѣкога любилъ, и сега тѣѣ обичамъ като мой Отецъ; ти думамъ: Искѣи пари кол-(с. 30) като шешъ, не мысли че ше ти Беззѣтитъ отрече.

⁴⁷ Откъснато.

С е л: Ах! пусти сичкитѣ пари кога ми нѣш оногова за когото ми сѣрдцето вѣхне; Свѣтославъ ах! сына моего Свѣтослава, отъ какъ си го въ Каравлашко проводилъ, не съмъ го видѣлъ, не знамъ гдѣ е, а и ахъ бѣдный Отецъ отъ немила до недрого сѣ превывамъ за него распитѣжши, нѣ никакъвъ гласъ, като че въ морето потънѣж.

Б е ѡ: Селимире мой! Свѣтославъ е твой синъ, и жалъ ми е що сѣж (с. 31) да ти кажъ; нема ониѣ добродѣтели съ които сѣ нѣговый отецъ Слави. Защо мене е повредилъ, и голѣмъ срамотѣ на нашъ законъ нанесаль, и що го за това чака, сега шешъ да видишь: и затова заслужилъ ли е самъ си сѣди: Що бы рекалъ на оногова който бы подаль ножъ на твоѣята жена, да та прободете?!

С е л: Че това Мой Свѣтославъ ли е направилъ? О небо — не е, не знаѣж му наравѣтъ познавамъ му духътъ благородни, не е той порокъ на моего Свѣтослава.

(с. 32) Б е ѡ: За това никакво сумнѣніе нема, защо не само що сѣ двама честны Старцы слушали, нѣ съмъ самъ съ моитѣ очи видѣлъ, какъ сѣж сѣ заключавали съ намѣреніе полюбленія-

ПОЗОРИЩЕ 4.

Святославъ (водимъ) и преднитѣ.

С е л: О небо! той ли е? — (впуснѣж сѣ) несчастный сынѣ! що си направилъ! защо си убилъ подъ старость баша си? ахъ! това ли е заплата за моитѣ трудове, които съмъ азъ бѣдный поднесаль (с. 33) здравъ да тѣмъ отхранѣж, ахъ ты уби себе си ты уби и мене.

С в ѣ т: (п а д н а н а к о л ѣ н е) Отче милій Отче! утиши несправедливый¹ си гнѣвъ, послышай несчастнаго сына, и ты ми бди праведный сѣди! Азъ съмъ невиненъ, О! отче! съвѣсьмъ съмъ невиненъ, въ това бога и совѣстьта си за свидѣтель земамъ; никого азъ не съмъ потыкаль законътъ и то мѣ утѣшавъ то ми сили дава, за да претърпѣж сичкитѣ, които ише Безчеловѣчный Беззистѣ.

С е л: (п о д и г н ѣ ж г о) Чадо мое! праша ти твой отецъ, двойно (с. 34) ти праша защо не съмъ ти сѣ не расѣрдилъ, знамъ азъ че си ты наваленъ, Ахъ!..

Б е ѡ: Стига вече, Доста: Селимире! трѣба да знаешъ защо е тука Свѣтославъ доведенъ — мы можемъ волюжтѣ народѣж и на Съборѣтъ сѣдѣжтѣ да испълнимъ (на р о б а) направи твоѣжтѣ длѣжность (р о б ѣ т ѣ з а м а х н ѣ с ѣ с ѣ н о ж ѣ т ѣ)

С е л: (з а в ѣ ч е с ѣ и х в а н ѣ ж о з а р ж ж т ѣ) Стой несчастниче! що си наумилъ? знашъ ли на кого потеглювашъ ножъ?

Б е ѡ: Селимире! пусти робѣтъ, нека върши своето. Свѣтославъ трѣба (с. 35) да погине.

С е л: О Беззистѣ! ако дѣхъ у тебе душа человѣческа, ако негдѣ милость показаль, ако си още некому животѣтъ опростилъ, опрости на сына ми, ах! Смили сѣ на ты бѣли космы, тако ти сѣжѣжтѣ башинѣж ти, който сѣ е радовалъ, когато съмъ тѣмъ нѣму живѣ довелъ, смили сѣ на оныѣ раны, що сѣ нѣкога крѣвъ изливале животѣтъ ти да искупѣтъ, нека онаѣ жертва да бѣде за тѣжж ах! не земвай подпоркѣжтѣ на ѣдного старца.

(с. 36) Б е ѡ: Защо ты това отъ мене ищешъ, зеръ ты не знаешъ въ какъжъ светынѣ е законътъ между Турцитѣ? Та мѣтежъ бы въздвигнѣж Сичкитѣ Народъ, и сѣ можѣжъ быхъ платилъ Свѣтослава?

С е л: Ахъ! бди баремъ толко милостивъ, промѣни неговото наказаніе на мене, нека азъ погнѣж а остави Свѣтослава, ах! смили сѣ на несчастнаго Старца, не давай, да преживѣж Смертьта Синовиѣж.

(с. 37) Б е ѡ: Не Селимире! кога ты сѣгрѣшишь тогава можешъ казненъ да бѣдишь, а сега ще спорѣдъ всѣжъ правдинѣж Свѣтославъ (махнѣж сѣ главѣж на други робѣ, кои го прободете).

С в ѣ т: (п а д н ѣ ж н а з е м ѣ ж т ѣ) Отче! прости сыну, що не-пра-ве-дно — (и спустѣ духъ)

С е л: Що, той издыша, О Боже! той издыша (п а д н ѣ ж н а н е г о) несчастный Селимире! това ли е ждрѣбіето ти затова ли си толко живѣлъ, сына си мъртавъ да видишь? ахъ единѣж утѣхъ на старостѣта ти, твой Свѣтославъ! (д и г н ѣ ж с и р ж ѣ ѣ) гърмежо! имашъ ли (с. 38) милосѣрдіе ахъ смили сѣ, смилися удри несчастнаго отца. Земльо, черна земле! отвори пазытъ си, бди милостива, прѣмни несчастнаго това създаніе, прѣмни на дѣното хладнаго твоего гроба. О сыне Свѣтославе сынѣ! свирѣпа рѣка — О праша ти баша ти, прости и ты нѣму, прости,

това тѣ ждрѣieto на Аднѣтъ Сърби. — Милостивый Боже! дай сичката Аростъ на насъ да сѧ излей, и сичкото тиранство на свирѣпаго Беѧзита на насъ да сѧ свърши, смили другото стадо не- (с. 39) щастното твое стадо без^с пастырь, без боджрь пазитель що е останало; Въ рѣцѣтъ е на гладень вълкъ, на несъитаго Беѧзита, Свѧт — Ах! помилуя несчастнаго Старца? прѣмни му друкътъ защо ми е бѣденъ живот^с. О прѣмни, съидиниго съ Свѧтославовыйтъ, ах! съсъ сына моего Свѧтослава (п р о б о д е с ѧ) Свѧтославе! (п а д и ж н а н е г о) прѣмни Отецътъ твой.

ПОЗОРИЩЕ 5.

Беѧзитъ, Емиръ, и Османъ

(с. 40) Беѧ: Като да си мене пыталъ, това правата заплата на такива несчастници. Тѣхната смъртъ гаси жѣдността на моето отвършаніе, нѣ още не е погаснѣла, Емире! азъ още за кръвъ жадаж, Милева е причина за немирността.

Е м: И ней щемы сѣщо като на тѧ да платимы, ето, нека сѧ така доведе, така ще споредъ законъ и споредъ волѧтъ на съборътъ да прѣмни шото е заслужила.

Беѧ: Право (н а р о б о в и т ѣ) влечете отъ тука тѣж стѣрвина, главытъ имъ тука донесете, да ги оковж съсъ сребро нека бѣде (с. 41) примѣръ, на който намысли нешо на срѣщо Господарътъ Си.

Е м: Не така Царю Господарю! твоѧ е волѧ тѧ мѣчена да умре, а можели по голѣма мѣжа и тѣжа надъ всичко, тамо да бѣди, нежели когато нѣкой своитѣ роднини мрътви види. Както она либи Свѧтослава разпаши ся.

Беѧ: И то е добро — нека ся вече единъ пѣтъ доведе (р о б о в и т ѣ о т и д о х а) догдѣ сѧ това уреди, мы да пригледамы какъ отива нашата войска. Османе по младѣ си отъ Емира, вземни (с. 42) нѣколко проводницы, и распытай какъ сѧ намыра Ібраимъ. (О с м а н ѣ с ѧ п о к л о н и и о т и д е) нѣ и мы шем^с старче още нѣшо да нарѣдимы (н а д р у г ѣ с т р а н ж о т и д о х а (п о ч и в а т е л н а))

ПОЗОРИЩЕ 6.

Стефанъ (иди)

(м р ѣ т в ы т ѣ н е в и д и)

Какви страшни гласове чузамъ? Сестра ми на смъртъ осѣдена, а Свѧтославъ въ тъмницѣта зашо? за бамъ бадехавѧ, какво сѣж онези без^с образны наваждали. Ха каква е зымѧ Беѧзитъ Насъ съ неговытъ (с. 43) проклети мюсюлмани въ Каравлашко да измами, гдѣто толко юнацы изгинѣжа, ахъ Сърдцето ми за Марка пиши, бѣдному Свѧтославу на мѣсто Милевѧ да даде, а той него въ тъмницѧ, и сестра ми без^с волѧ за женѧ взе! Па сега, сега и сѧ на главѧжъ ножъ кани, нѣ нещѧ да догдѣ е Стефанъ (т р ѣ г н а) Ха! кой тука лежи, кого видѧ мрътва С в е т о с л а в ѣ С е л и м и р ѣ! О боже! да ли е възможно? каква свирѣпа рѣжа тѣхъ въ това състоѧніе постави, ако Беѧзитъ? Ахъ тигровый породѣ! — той — той, О небо! видиш ли? ами сестра ми? (с. 44) (н а п р а с н о г л е д а) Милево! Милево! щѣ ли да тѧ още живѧ видѣж, ахъ! затова си сѧ отъ майка разстанѣла, затова си царица станѣла, до обвѣешъ насъ съсъ тѣжнѣ жалостъ? Ахъ! какво азъ правѣж, та не отивамъ сестра си да тѣрса? О Боже! щѣ ли живѣж да ѣж намѣрѣж, надѣвамъ сѧ, то нещѣ, нещѣ тѣя да погини, преди догдѣ Стефановата кръвъ по капка истече (т р ѣ г н а, п а к ѣ с я о б ѣ р н а) несчастный Селимire! ахъ! (о т и д е)

ПОЗОРИЩЕ 7.

(с. 45)

Милева (робовыѣж водятъ)

М и л: Кого азъ виждамъ! — Стефѧне! (Ф ѣ р л ѣ п о к р ы в а л о т о)

С т е: Милево! ахъ така ли сѧ Царицѣтъ между варваритѣ държатъ? какво промѣненіе отъ какъ не съмъ тѧ видѣлъ? невинна жѣртва. Ела (у л о в и ѣ ж з а р ж к ж) ето ти гробътъ, гледай кой мрътавъ лежи.

М и л: Свѧтославъ о Боже! Свѧтославе! Свѧтославе! ахъ повыкай задъ фрѣжнатѣж твоѣж друшѣ, отвори мѣтнитѣ очи, погледай Несчастнѣж (с. 46) Милевѣж коѧто тѧ сетнешный

пътъ пригръща продумай любезный мой, о продумай; и найсетнешно остави съ богомъ речи, преди догдѣ не си сѧ въ вѣчностъ преселили, Ах, чакай твоѧ Милевж, сега ще она при тебе да доди, сега ще въ твоитѣ нарѣжѧ да подхвъркни, пресечени, сжонѧ Сладки Сърѣзки, които сѧ нѣжнѣтъ наши сѣрдѧа невинно скопчали съ любовь, мѧка, мѧка ще и на двама ни да сжѧси животѣтъ (с т а н а) Съ Богомъ Брате, съ Богомъ Стефане, сега ще и на мойтъ животъ Край да бѣди

(с. 47) С т е ф: Милево? що ты на Смерть! (и з т е г л и н о ж ѣ т ѣ) догдѣ е той ножъ въ десницѣтъ ми не шещѣ ты да погинѣшѣ (и а р о б о в и т ѣ) назадъ нещастный сынове, немате власть надъ моѧтъ Сестра. На първитѣ ще главата долу да слѣте, които смѣе при ней да пристѣпни,

ПОЗОРИЩЕ 8.

Б е а з и т ѣ (с ѣ с ѣ р о б о в ы т ѣ) Емирѣ и преднитѣ.

Б е а: Какѣвъ е той бунтъ? що тука Стефанъ, нещастный Сыне! гдѣ ти войскѣтъ, така ли сѧ мегданъ пази? кога съмъ въ най голѣмъ (с. 48) бой ты идишѣ кефѣ да етиширдисвашѣ? Ха цѣлый той проклѣти родъ щѣ истребѣж, който сѧ е покачилъ на душѣтъ.

С т е ф: Тѣгре, и несѣтый аждарино! какѣвъ е той кѣиѣ въ времето бойско, невиннитѣ люди, и врѣстнѣтъ юнаци да убивашѣ, що си наумилъ сѣсѣ Сестра ми.

Б е а: (у д а р ѣ д о л ѣ с ѣ с ѣ к р а к ѣ) що, и Милева при него! (и а р о б о в ы т ѣ) нещастны! така ли сѧ налогъ извършва? така да е, гдѣто грѣба ѣж завлечете

С т е ф: Неще то да бѣди догдѣ е живѣ Стефанъ (и с п р а в и с я м е ж д у т ѣ х ѧ) омыго е тѣгостенъ животѣтъ нека дойде тука.

(с. 49) Б е а: Длъжността си изпълнявайте, или щѣтъ вашитѣ такива луди глави да сѧ разфѣркатѣ (р о б о в и т ѣ) навалиха сѣ голи ножови, нѣ Стефанъ снажно борѣ сѧ запазваше Милевж. Други наобыколиха Царѣтъ)

С т: Не гинете напраздно нещастна Туркало.

Ем: Царицѣтъ тука вѣрайѣ робови (сичкитѣ сѧ сложиха, Стефановѣтъ ножъ сѧ пребы, сега улѣкнѧ взѣха Милева, и Царю ѣж привѣдоха. (с. 50) Ем: Ето ѣж свѣтлый царю ето невѣрницѣтъ, спореди коѧто толко трудове прекарахмы.

Б е а: и тогова никаквиника тука доведете, тука и нѣму сѣдба да речѣмы (р о б о в ы т ѣ) г о д о в е д о х а) Чувай сѣмѧ проклѣто, що сѧ ругашѣ толко на нашѣтъ вѣрѣ! Сега шещѣ твоѧта проклѣж сестрѣ живѣ горимѣ да видишѣ (и а р о б о в ы т ѣ) потребнитѣ донесете, и като свѣршимѣ това позорище, тогава Емѣре! тогда нека той на неннитѣ гробъ сѣ ножови малко збодѣтъ отъ гладъ да укапи.

Ем: Добро е свѣтлый Царю.

(с. 51) С т е ф: Вѣлѣи а не хора ето насѣ насѣтете вече варварскѣтъ жилѣ вашѣ.

ПОЗОРИЩЕ 9.

Р о б ѣ с а з а в т е ч е

Свѣтлый Царю! злѣ е сѣсѣ нашѣтъ войскѣ Ибраимъ е погинѣлъ а Османъ е уловѣтъ.

Б е а: Нека сѧ сичкото изгуби, не пазѣж. Емѣре! Сѣрбѣя да сѧ пороби, да сѧ утамани Милица, и нейната проклѣта лозѣ, трѣба да проводѣж войскѣж.

Р о б ѣ: Честитый Царю! мы смѣ изгубили Мейданѣтъ. Ето — (с. 52) Б е а: На задѣ, не ми бѣрѣкай подлогѣтъ. Емѣре! нека и тѧ да прѣмне заплатѣж, що е такива дѣша породила.

ПОЗОРИЩЕ 10.

А л а м а р ѣ (с ѣ е д и ж ч е т ѣ Т а т а р и) и о н е с ѣ

Р о б ѣ: Ето ги изгубѣни смѣ

А л а м: Наша е побѣдата, предайте сѧ, хвърлете орѣжѣето, ако ви е мила главата.

Б е а: (и с к о ч и) Кой Си ты нещастный сыне що смѣшѣтъ полѣ шатрѣтъ Бѣлѣитова да влзѣнешѣ, ха! проклѣто имѧ, ты ли турскѣтъ закони газишѣ.

(с. 53) А л: (Е м ѣ р у) Гдѣ е царицѣта?

Б е а: Отговарѣѣ проклѣто имѧ Беазитѣ тѧ пыта.

А ла (на Татари тѣ) Царицѣтѣ тѣрсе, Царицѣтѣ тука доведете.

Б е а: Назадъ без^собразный Робе и скоте! кой ти даде власть въ мойтѣ кѣшѣ да заповѣдаваши? шо щешъ съсь моѣтѣ жѣнѣ? азъ ще и сѣдѣ, азъ шѣ и отвѣрѣ, на р о б о в ы тѣ (Шо сте сѣ окаменили нещастни направи? гдѣ е Османъ? на Бой съ тыѣ неволници? гдѣ сѣ дошле (с. 54) въ самыѣ Царскы дворовы; скоро на Бой.

ПОЗОРИЩЕ 11.

Милева (водять Селимъ и други роби)

С е л: Какво позорище? Татари подѣ Царскитѣ шаторѣ; Назадъ братѣ, назадъ за главѣ сѣ борѣтѣ, царицѣтѣ скрийте.

А ла м: Царицата е тука юнашы, царицата е тука, слѣдъ мене, който си осеца силытѣ, комуто е драго свѣршенна побѣда (полѣтѣ врѣхѣ турцытѣ, задѣ него сичкитѣ Татари).

Б е а: (ударисъсь кракѣ) и това ли съмъ дочакалъ.

(с. 55) Е ми р ѣ: Не сѣ давайте вѣрѣи робови, не сѣ давайте живи въ рѣцѣ пазете Царицѣтѣ (затечесѣ) Царѣтѣ Царицѣтѣ пазете, та намъ още утѣха остава (удари едного Татарина, съ това сѣ започенѣ борѣтѣ).

А ла м: Борѣщъ сѣ просече пѣтъ впусна сѣ на Милевѣ и улови ѣж (Ето ѣж нещастни туркалацы).

ПОЗОРИЩЕ 12.

Тамерланъ (съ друга чета Татари, и оныѣ)

Та ме р: Спри сѣ, Спри, Тамерланъ иди.

Б е а: Грѣмъ и пакѣлъ, Тамерланъ, ха свирѣпа Ориснице, Немилос-(с. 56) тива. Другарки на Щастѣето, въ кои рѣцѣ мѣ предавашъ? легома е това заслужилъ Беазитъ, славнитѣ неговдѣла мѣгѣла да ги покреѣ. Тамерланъ ха! — какво е (пристѣпи при него) какво е дѣмаѣй какво щешъ съсь Беазитъ:

Та м: Беазитовата гордостъ е позната, далечъ е свирѣпѣтѣ си рѣжѣ прострѣлъ, Сыромашыта пиши, големо мѣсто на землѣтѣ отъ него вѣтѣ тѣготѣ стенти днесъ го орисницата предава въ рѣцѣтѣ ми, силѣтѣ си е изгубилъ славѣтѣ си е потъмнилъ, той е мой — мой слѣзъ (с. 57) ный робъ.

Б е а: Неще то да бѣди, догдѣ таѣ глава на Беазитовото тѣло, юнакъ съмъ азъ, и юнакъ шѣ бѣдѣ догдѣ дыхамъ (истегли ножѣтъ) Нещѣ сѣ боѣ отъ Хромаго Тамерлана, когото не познавамъ, и неговата рѣка не е доволна надѣ мене да владѣе:

Та ме р: Аламаре! длѣжностѣта си стори.

А лам: (съ войскѣтѣ си полѣтѣ на Беазита, който наченѣ съ своитѣ робови силно да сѣ брани, нѣ Аламаре надви, окова го, и го доведе на Той-(с. 58) мерлана) Ето го свѣтѣла Короно, въ знакъ на моѣтѣ вѣрностъ, и заплажѣ на мойтѣ поднесенный трудъ.

Та ме р: Беазите! въ мойтѣ си рѣцѣ дошелъ, и тыѣ окови нека тѣ увѣрѣтѣ, че си робъ, оно тѣ очаква, което едного роба при мене не е очаквало, никога не шѣ синциритѣ ти да сѣжсовамъ, зашо слободно си прѣскачал краищата на Царствата, за столѣ шѣ вѣрзанъ да тѣ дѣржа, зашо то си гордѣ и грабливъ сѣдѣлъ на прѣстолѣ: мравѣе шѣ ти давамъ за обѣдѣ, зашо то си прѣскачалъ меркѣтѣ на чуждитѣ земли да робиши; (с. 59) това ще ти покаже, че ще си най горко отъ сичкитѣ роби, зашо си мѣжителски ходилъ съ робѣтѣ си (о т и д е с и)

Б е а: Робъ, Беазитъ робъ, О свѣта Муратова дѣше, чувашъ ли! Беазитъ робъ, ха! за тѣули е сѣдѣналь на прѣстолѣ, сега оковы да носи? толко земли освоилъ, толко вилаѣтъ подѣ турски яремъ подложилъ, сега въ тѣмница да живѣе? ха! проклѣто имѣ, коѣ е рѣжѣ доволна да го фѣрли въ тѣмницѣ?— Нещастный Сыне, жалостный Беазита, тѣжний (с. 60) Царѣо до кѣдѣ си дошелъ? гдѣ е твоѣта сила гдѣ е юначеството ти? тѣури си хващаль сѣ зѣмѣе си сѣ борилъ, зашо? сѣ срамъ да живѣеши, да умрѣеши като никой, самъ отъ султанѣтѣ въ Робство? — не ха! не — свѣто Славо, ты ми помогни, свѣты дѣуши праотечески, укрѣпете на вашѣтъ сынѣ рѣжѣтѣ, дайте

ми Юкось, дайте ми юнашество, да могж Славно да умрж, това е еднж утѣха на Турчина, това е единъ споменъ на Беази́та. Гробе, Хладный гробе, отвори сѧ, прѣмни нещастнаго Царѧ, ока́на наго Беази́та въ пазытѣ си на дѣното грозныхъ пропастей твоихъ (у да ри ся съ главж у синцири́тѣ и пади́ж на землѣ́ж тж).

К о н е ц ъ⁴⁸

Откъслеците от превода на „жалостното позорище“ „Невинност, или Светослав и Миле-ва“ завършват на с. 60. После следват 19 празни листа, на които, явно в по-късно време, са нанесени със син и чер молив бележки, сметки, неумело изпълнени изображения на птици и цветя, на хора, а също и орнаменти в стила на ръкописната книга. На с. 73, 90—93, 94, както и върху гърба на задната корица се намират черновите на три непознати Славейкови стихотворения. Записани са с избледняло черно мастило, нов скоропис, с поправки и зачерквания от ръката на Петко Славейков. Едно от тези стихотворения, поместено на с. 90—93, следва основните моменти от сюжета на популярната легенда за основаването на град Елена. Легендата е широко известна в няколко варианта, малко различаващи се помежду си, и се споменава от почти всички автори, изследвали миналото на селището. Ето и съдържанието на един такъв вариант: „Преди 400—500 години, когато местността на Елена, както и околността ѝ, била покрита с вековен лес, там върлували много разбойнически чети. Тогава един момък на име Самуил от с. Твърдица (Новозагорско) бил се сгодил за една мома на име Елена от с. Капиново и взел невестата си. На връщане за Твърдица разбойническата чета напада младоженците и сватбарите, убива младоженката с някои сватбари при полите на „Кършова баир“, близо до конашкия мост, а младоженецът с останалите сватбари избягал по пътя за с. Твърдица, но на края на града, на юго-западната му страна, бива настигнат от разбойниците, убиват него с бягащите сватбари и тук биват заровени. Мястото, дето паднал Самуил с бягащите сватбари, се нарекло „Самуилец“, а дето е паднала невестата — Елена. . .“⁴⁹ Друг вариант уточнява, че когато сватбарите минавали през гъстата гора „връх, която е основан гр. Елена. . .“, излезли от гората няколко хайдуци и спрели шестинето на сватбата, като поискали от кума да ги почерпи с бълкицата, която той носил пълна. Сватбарите изпълнили това желание, но по невнимание забравили да почерпят и войводата, за което хайдутите, разсърдени, веднага заклали булката Елена, младоженеца Самуил, кума, кумата и след тях другите сватбари. . .“⁵⁰ Както местните краеведи, така и другите изследователи не приемат с доверие тази легенда.⁵¹ Надали е повярвал на нея и самият Славейков, защото той предлага и друга хипотеза за произхода на името Елена.⁵² По-вероятно е, че творецът бива привлечен от поетичността на народния разказ, от любовно-сентименталния характер на сюжета му. Знае се, че още в Свищов той започва да съчинява и преписва любовна лирика, по-късно „превежда голям брой гръцки, турски и сръбски стихотворения, които съставлявали съдържанието на много песнопойки“⁵³, а през 1852 г. е включил подобни произведения и в първите си печатни сборки. Така че подбудите, подтикът на Славейков да напише това стихотворение могат да се потърсят, от една страна, във вълнението, с което поетът е посрещнал народния разказ, а, от друга — в сходството с образците, които той следвал по това време.

⁴⁸ Буквите са наполовина отрязани при подвързването. На следващия лист е имало написано нещо от същото време, но сега листът е откъснат.

⁴⁹ Марко Дичев. Градиво за историята на град Елена, с. 21.

⁵⁰ Едно описание на гр. Елена от 1893 г. — Еленски сборник. Кн. II, с. 175—176. (Под линия се уточнява, че описанието се препечатва от „Български алманах за 1893 г.“)

⁵¹ С. С. Бобчев. Увод към Еленски сборник. — Еленски сборник. Описание на град Елена и Еленско. С., 1931, с. XIV: „Легендата. . . все още не може да се подкрепи като безспорна историческа истина“; Напълно се отхвърля истинността на легендата, вж. А. Иширков. Град Елена. — Еленски сборник. . . С., 1931, с. 3, за когото подобни тълкувания „нямат нищо общо с действителността“ в повечето случаи; Петко Асенов. Най-древният летопис на Елена. — Еленски сборник. С., 1968, с. 14 и др.

⁵² Според Славейков Елена носи името си от многото ели в района (вж. С. С. Бобчев. Увод към Еленски сборник, с. XIV).

⁵³ Соня Баева. Петко Славейков. Живот и творчество. С., 1968, с. 180.

Новооткритата творба на нашия възрожденец е в съвсем суров вид, а многото зачерквания и поправки подсказват, че се среща с един съвсем начален вариант, по-скоро наброски за едно бъдещо стихотворение. Пасажът накрая, нанесен с по-тъмно мастило и с по-старателен почерк, е указание за сетнешното връщане към черновата, но дали авторът е продължил работата върху нея, засега нямаме сведения. Самото стихотворение е написано още преди да се подвърже ръкописът, за което свидетелства и отрязаният текст на с. 91. Ето и текста на стихотворението:

Отъ Капыновъ се връщаль
мома Елена взель⁵⁴
на Твърдица отваждалъ
и до тукъ е дошелъ
Тукъ отъ гора зелена
авился е байракъ
и съ булкжта Елена
сички избилъ до кракъ
Колкот' было свадбари
все паднали под⁵ ножъ
и тѣхнитѣ гайдари
покрыло тъмна ношъ
На гайдаритѣ слухъ хвалны⁵⁵
навчасъ ся промѣнилъ
на пѣски погребалны
и смъртъ е извѣстилъ
и тѣй Самоилъ бѣденъ
въ село доръ поближи
вѣнчалъ но не и сведень

въ той гробъ съ булка лежи
и вси обряды брачны...⁵⁶
катъ у будчинъ⁵⁷ чертогъ⁵⁸
лежжтъ у тъмный и мрачный
общъ на сичкитѣ гробъ
женихъ съ млада невѣста
Кумове Сватове,
и дѣверъ на туй мѣсте
не въ други гробове
было е обща радость⁵⁹
было е сила жалость⁶⁰
убийства и плачове⁶¹
А тѣхнитѣ роднини
следъ тѣзи жална вѣстъ
скърбѣта да имъ измини
за помень и за честь
Мавѣлей соградиха
та вси убити тамъ
Край тѣхъ ся заселиха.

На с. 93 е започната поправка на финала, която, изглежда, е останала незавършена. Поправката е от същата ръка, но е написана по-старателно:

убийства и плачове⁶²
А тѣхнитѣ роднини!
слѣдъ тѣзи жална вѣстъ
скърбѣта да имъ...⁶³
за помень и за честь.

Както вече бе посочено, черновата на това стихотворение е поместена на празните листове в тефтера (хартията е една и съща), където се намира и преводът на драмата „Невинност, или Светослав и Милева“ от 1848 г. Следователно логично е да се приеме, че стихотворението е създадено в период, близък по време на превеждането на драмата, т. е. в края на 1848 или през 1849 г. А тогава Славейков се е намирал в Елена. Той вече имал значителен опит във фолклор-

⁵⁴ Запазва се изцяло правописът на текста, пунктуацията. Непроменен остана и графическият облик на стихотворението.

⁵⁵ Преди това е било написано „жалны“, но след това е било задраскано.

⁵⁶ Най-напред е било написано „и вмѣсто брачны“.

⁵⁷ Преди това било написано „невѣстинъ“ и задраскано.

⁵⁸ Отрязано при подвързването.

⁵⁹ Под тази строфа е написано: „на сички за свадбата на тѣхъ“, но после е било задраскано. Имало е и друг текст, но е бил отрязан при подвързването.

⁶⁰ Отгоре е добавено: „завчасъ е стало жалость“. Славейков или не е бил избрал по-подходящия вариант, или е пропуснал да задраска ненужното.

⁶¹ Над тази строфа най-напред е записано: „безъ никаквихъ утѣхъ“, но после е било задраскано.

⁶² В тази поправка вече няма ударения, което подкрепя предположението, че тя е направена по-късно.

⁶³ Нечетливо. Изглежда, е било написано „измини“, както в първия вариант.

ните си издирвания, събрал бил много пословици, песни и приказки, които през 1848 г. пропаднали безвъзвратно в реките Цибра и Дунав. Навярно още в началото на своя престой в Елена като ученик на Никола Михайловски той е чул (а може би и записал) извънредно популярната легенда за Самуил и Елена, която го е подбудила да напише своята поетическа творба.

В Елена двадесетгодишният младеж стоял до октомври 1849 г. и явно е получил достъп до библиотеката на своя учител. А библиотеката на Никола Михайловски заедно с библиотеката на училището, както се вижда, е съдържала богата литература. Затова в Елена Славейков е успял да обогати знанията си, разширил е погледа си върху руската и върху други литератури,⁶⁴ като едновременно с това е продължавал да пише поезия. Стари еленчани си спомняли как той лежал в двора на черквата „Св. Никола“, гдето е било училището, и „постоянно си драцел... Редом с това Славейков прочитал на близки съученици някои от своите най-ранни поетически произведения, които мнозина си преписвали и научавали наизуст.“⁶⁵ Вероятно един от тези първи читатели на Славейкови творби е бил и самият Никола Михайловски, който се отнасял „много съчувствено“ към техния автор. Доста неща оближавали Михайловски и Славейков — сходни били интересите на двамата наши будители, и двамата се били посветили на задачата да възвисят сънародниците си, а и двамата през 1848 г. били загубили скъпи хора: Петко Славейков — баща си, а Никола Михайловски — любимия си брат Димитър. Указание за тази близост се явява и известието, че еленският учител е помогнал на своя ученик Петко Рачов да избере звучния си псевдоним „Славейков“, под който по-късно писателят става популярен. Неслучайно и Р. Славейков пише, че баща му „се оплаквал веднъж на Михайловски за това, дето мъчно му се удавало да пише стихове“, като преди това уточнява, че „жидният ми за наука баща можал много неща да научи от Михайловски, особено по словесността, стихосложението...“⁶⁶.

Наистина трудно е да се установи какво точно е написал Славейков в Елена. Някои от произведенията на възрожденския ни поет, създадени там, се появяват „отпосле в неговия обърнал внимание и разпространен труд „Смесна китка“.⁶⁷ Явно е, че характерът на сборника, от една страна, от друга — цензурните съображения, и, от трета — завишеният вече критерий на Славейков при подбора през 1852 г. са довели до пропускането на част от творбите, които, останали веднъж неотпечатани, след това навярно са пропаднали за своя автор. Вероятно две от тези необнародвани стихотворения се представят и от черновите на с. 73, 94 и гърба на задната корица в описания вече ръкопис. За тях имаме основания да приемем, че са написани в Елена. Но дори и да са създадени по-късно — по време на учителствуването в Трявна, те пак косвено хвърлят светлина върху творчеството на Славейков в града на Ив. Momчилов и Н. Михайловски. Още повече, че в архива на поета е оцелял тефтер⁶⁸ с творби от 1849 г. и в него много от стихотворенията се родят с новонамеренияте.

През първия период от своето творчество (1843—1857⁶⁹) П. Р. Славейков ведно с акатите, житията, любовните песни, училищните диалози и стихотворения, басните и преводите пише няколко историко-патриотични поеми, а също и немалко бунтовни песни. С тях той продължава борческата линия на Паисий Хилендарски, на Неофит Бозвели, следва и някои от чуждите образци на тези будители. Според Соня Баева Славейков започва да пише бунтовни песни

⁶⁴ Към сведенията за сръбските книги, намиращи се в Елена по време на Възраждането, може да се прибави и едно предположение на проф. Боню Ангелов, че Дойно Граматик, когато преписвал историята, „безспорно ще да е имал под ръка (курсе, на автора) и онази сръбска книга (става дума за сборника с творби на Миошич), от която е взел стихотворенията“ (Съвременници на Паисий. Т. I. С., 1963, с. 139.)

⁶⁵ С. С. Бобчев. Еленската даскалоливница и нейните първомайстори. П. Р. Славейков и Драган Цанков ученици в Елена. — Мир, г. 45, бр. 11 715, 19. VIII. 1939, с. 4.

⁶⁶ Р. Славейков в. Петко Рачов Славейков. 1827—1895—1927. Очерк на живота му му и спомена за него. С., 1927, с. 19.

⁶⁷ С. С. Бобчев. Еленската даскалоливница...

⁶⁸ Соня Баева. Творчеството на Петко Р. Славейков от периода на Кримската война. Историко-патриотични и бунтовни стихотворения. — Изв. Инст. за бълг. лит., кн. VII, С., 1958, с. 24, 49 и др.

⁶⁹ Соня Баева. Петко Славейков. Живот и творчество. С., 1968, с. 126.

още от преди Кримската война⁷⁰ и ни е оставил „повече бунтовни стихотворения, отколкото предполагаме“⁷¹. В публикацията на открити от нея творби с такъв характер изследователката с право отбелязва, че поетът е „писал и други бунтовни песни през това време“⁷². Тези думи се потвърждават и от останалите две стихотворения, поместени в новооткрития ръкопис на Славейков. Тях можем да отнесем именно към бунтовните песни на поета. Наистина тук не откриваме в такъв призивен вид повика за борба (както например в стихотворенията от 1850 и 1851 г., писани в Трявна: „Аз съм ваша майка мила“, „Гор високо от Балкана“, „Где са, братя, вашите саби“, „О, унуци цар Шишмана“, „Стари, станете“ и др.), но отново основният патос е укорът към потомците на старите юнаци, тези „недостойни унуци“, забравили стара слава. Укор за това, че те не се борят за въздигането на своята „Земля Славна“ от натрупали се „прах вечен“ и че търпят гръцките духовници. Отново срещаме и познатото обръщение към родината-майка, а едновременно с това и към българската „Земля Славна“. По своя дух новооткритите стихотворения като че стоят по-близо до някои пасаж в „Крумиада“ и „Поема за робството“ и това дава основание още веднъж да се подкрепи предположението, че са създадени през периода 1848—1849 г. Както и в други произведения от първия период в творческото развитие на Славейков, и тук се долавя влиянието на Неофит Бозвели.

И двете стихотворения са записвани набързо с доста нечетлив скоропис. Мстилото е силно избледняло и ако се съди по него и по почерка, може да се предположи, че произведенията са създадени по едно и също време.

Първото стихотворение е поместено на с. 73. Изглежда, че го намираме в един от първите му варианти:

До кога⁷³ ще спиш⁷⁴
у вѣченъ мракъ
Какво окаменяние те препаса
вѣчно
въ каквъ потънж простота
Земля Славна на Сѹмеонъ...⁷⁵
где е твоята чюдна Красота
Не ще ли станешъ отъ този прахъ вѣченъ
първата слава не държишъ а е въ умъ
или ще лежишъ под⁸ мрак⁸ без⁸ конченъ
не е л' царувалъ въ тебе безъ страшнъ Крумъ
...⁷⁶ времето на твоята слава
онесъ щастливитъ за тебе дение
пред⁸ тебе падали на колене
Когат' на гордый новый римъ⁷⁷ царьове.

Второто стихотворение изглежда по-завършено, но тъй като е откъсната част от листа, началото на три реда в средата на може да се възстанови. Липсващият текст е отбелязан с многоточия, а отрязаните при подвързването букви са възстановени в скоби:

Изминали времената на твоята
майко слава
Сега толико страдаешъ що всяки
с'ужасява

⁷⁰ Соня Баева. Творчеството на Петко Р. Славейков от периода. . . , с. 14.

⁷¹ Соня Баева. Бунтовните песни на Петко Славейков. — Език и литература, 1967, кн. 6, с. 32.

⁷² Соня Баева. Творчеството на Петко Р. Славейков от периода. . . , с. 32.

⁷³ Графиката и правописът на стихотворението се запазват. Развързват се съкращенията и се възстановяват еровете в края.

⁷⁴ Отгоре написано: „лежишъ“.

⁷⁵ Нечетливо.

⁷⁶ Нечетливо.

⁷⁷ Константинопол.

Каква е тази промѣна толкози грозна
 и жална
 толко дали ты безчестна що си была
 похвална
 ... (твои)те сынове вехтытъ ти
 юнацы
 (т)ѣмни гробове под⁸
 неосвѣтлили
 мрацы
 А недостойните унуцы
 що не излязатъ на напредъ и
 не понесжтъ байряцы
 До кои⁷⁸ нещастни сынове велика
 болгарии
 ще крьемъ въ пазувитѣ си лукавытъ
 тѣ змии
 време е часъ да ги махнимъ далечъ
 да ги пропѣдимъ(ъ)
 отъ нашъ тѣ народъ Владици
 сега да си завѣд(имъ).

В изследванията за творчеството на П. Р. Славейков е отбелязано, че неговите бунтовни песни се родят с поемата на Йован Стерия Попович „Слезы ими же Болгарія нещастіе лѣта 1374 збывшееся оплакиваетъ“.⁷⁹ Подобна близост се забелязва и в цитираните горе две ново-намерени стихотворения на поета. Близостта не е само в доразвитата от Славейков идея, в духа на произведението, а и в някои изрази и образи. Например „Діадіма Царская моя увянула/. . . Вся же сила, богатство въ ничто обратися, /Ниже будетъ икогда возобновитися;/ Зане паде всегда, темност'ю обвися. /Паде моя красота, утѣха и слава. /Угасися бо ныне Болгарска держава. .“⁸⁰

Не е изключено ведно с драмата „Невинност, или Светослав и Милева“ Славейков да е открил в едно и също селище (и дори в една и съща библиотека) поемата на Йован Стерия Попович (а може би и други произведения). Ако е така, това по всяка вероятност е станало в Елена. Може би по-внимателното проучаване личните архиви на някои видни еленчани от времето на Възраждането ще помогне да се даде по-точен отговор.

⁷⁸ „Ког“ е по-вероятно.

⁷⁹ Соня Баева. Творчеството на Петко Р. Славейков от периода. . . , с. 24.

⁸⁰ И в. Д. Шишманов. Изворите на „Мати Болгария“. — Нови студии из областа на Българското Възраждане. — СББАН, кн. XXI, С., 1926, с.511.